

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ЯК ЗАСІБ СТАБІЛІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ

Визначено особливості розвитку банківського сектора України; надано пропозиції щодо підвищення ефективності роботи системи державного гарантування вкладів фізичних осіб.

Ключові слова: державне гарантування вкладів, банківський сектор, стабілізація, фінансово-кредитна система.

Определены особенности развития банковского сектора Украины; разработаны предложения по повышению эффективности работы системы государственного гарантирования вкладов физических лиц.

Ключевые слова: государственное гарантирование вкладов, банковский сектор, стабилизация, финансово-кредитная система.

The peculiarities of Ukrainian banking sector development have been defined; the propositions in terms of efficiency of state guarantee fund of individuals have been developed.

Key words: investment state guarantees, banking, stabilization, finance and credit system.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Зв'язок з науковими та практичними задачами

Фінансово-кредитна система відіграє ключову роль у забезпеченні руху грошових потоків в економіці і тим самим створює базові передумови суспільного відтворення. Основною ланкою фінансової сфери є банківська система, якій належить провідне місце у загальному механізмі організації й регулюванні господарського життя суспільства. Від ефективності функціонування банків вирішальною мірою залежить успіх соціально-економічних перетворень у країні. Лише через досконали банківську систему можна здійснити реструктуризацію національної економіки.

Стрімкий розвиток кризових явищ на світовому фінансовому ринку зумовив необхідність унесення кардинальних змін до роботи фінансово-кредитної системи національних економік. Не є винятком і українська економіка.

Розвиток банківської системи України було загальмовано зовнішніми та внутрішніми чинниками нестабільності. У свою чергу, стабілізація банківського сектора неможлива без залучення коштів населення. А ефективна державна система гарантування збереження та повернення банківських вкладів є неодмінною умовою притягнення тимчасово вільних коштів населення. Саме цим обумовлена актуальність дослідження державного регулювання захисту прав вкладників-фізичних осіб.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Виділення невирішених питань

Проблемі розвитку банківського сектора на основі гарантування вкладів фізичних осіб присвячено багато наукових робіт як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Тігіпко С. [1] розглядає основні напрямки розвитку банківської системи України. Мазур Т. [2] вивчає проблеми реформування правового режиму Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) в Україні. Безвух С. [3] аналізує фактори, що впливають на швидкість проведення виплат вкладів по збанкутіх банківських установах. Кравченко Н. [4] досліджує правову природу Фонду гарантування вкладів фізичних осіб як резервного фонду банківської системи країни. Скоморович І. [5] визначає місце фонду гарантування вкладів фізичних осіб у забезпеченості стабільності грошово-кредитної системи України. Огієнко В. та Раєвська Т. [6] обґрунтовують концептуальні підходи до створення ФГВФО.

Загальна мета

Метою статті є розробка пропозицій щодо підвищення ефективності роботи банківської системи України на основі визначення особливостей її розвитку й удосконалення організації державного гарантування вкладів фізичних осіб.

Виклад основного матеріалу Обґрунтування отриманих результатів

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин національні економіки, незалежно від їх кількісних і якісних параметрів, функціонують в умовах поглиблення процесів глобалізації. Фінансова криза однієї з країн з масштабною економікою здатна спричинити економічний колапс у багатьох країнах світу. Остання світова фінансова криза була генерована найпотужнішою країною світу – Сполученими Штатами Америки і негативно вплинула на національні економіки.

Глобальна економічна нестабільність призвела до розгортання системної фінансової кризи в

Україні. Дефіцит кредитних ресурсів на міжнародному ринку капіталів призвів до скорочення ресурсної бази українських банків. За підсумками 2009 р., банки нашої країни зазнали збитків на суму 28,0 млрд грн [7].

Обсяги депозитних коштів на рахунках у банках за 2009 р. знизилися на 6,9 %, або на 24 787 млн грн, і становили 334 953 млн грн. На фоні дефіциту зовнішніх і внутрішніх кредитних ресурсів у 2009 р. знизилася кредитна активність банків України: обсяги кредитного портфелю скоротилися на 1,5 % і склали 723 295 млн грн, що на 10 727 млн грн менше, ніж у 2008 р. (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка кредитного портфелю та депозитних ресурсів комерційних банків України [7]

Показники	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Кредитний портфель, млн грн	143 423	245 230	426 867	734 022	723 295
Темпи зростання кредитного портфелю, %	161,9	171,0	174,1	172,0	98,5
Депозитний портфель, млн грн	134 754	185 917	283 875	359 740	334 953
Темпи зростання депозитного портфелю, %	139,3	138,0	152,7	126,7	93,1
Вклади фізичних осіб, млн грн	74 778	108 860	167 239	217 860	214 098
Темпи зростання вкладів фізичних осіб, %	179,7	145,6	153,6	130,3	98,3
Доля загальної суми депозитів у формуванні кредитних ресурсів, %	94,0	75,8	66,5	49,0	46,3
Доля депозитів фізичних осіб у загальній сумі депозитів, %	45,4	58,6	58,9	60,6	63,9
Доля депозитів фізичних осіб у формуванні кредитних ресурсів, %	52,1	44,4	39,2	29,7	29,6

За період з 2005 до 2009 рр. загальну динаміку депозитів українських банків склали вклади фізичних осіб. Причому спостерігається тенденція до підвищення долі депозитів фізичних осіб у загальній сумі банківських депозитів, частка яких з 45,4 % у 2005 р. збільшилася до 63,9 % у 2009 р. Однак за останній рік залишки за депозитами, залученими на рахунки домашніх господарств, зменшилися на 1,7 %, або на 3762 млн грн порівняно з їх зростанням у 2008 р. на 30,3 %.

Проведені дослідження стану кредитної і депозитної діяльності українських банків за 2005-2009 рр. дозволяють зробити наступні висновки:

– 2009 р. характеризувався зниженням депозитної і кредитної діяльності банків. Таким чином, банківську кризу можна пов'язати зі скороченням депозитної бази; збільшенням частки проблемних кредитів; зниженням банківської ліквідності та прибутковості;

– на кінець досліджуваного періоду доля депозитів складає близько 50 % всіх кредитних ресурсів; більше 60 % від загальної суми депозитів припадає на вклади фізичних осіб. Таким чином, з метою стабілізації банківського сектора України,

необхідно вжити заходів щодо збільшення обсягів вкладів фізичних осіб.

Основною причиною зменшення суми депозитів фізичних осіб на банківських рахунках стала втрата довіри населення до банківської системи. Дієвим інструментом повернення цієї довіри є державне забезпечення прав вкладників-фізичних осіб.

На сьогоднішній день у більшості ринкових економік функціонують спеціальні системи (колективні фонди, корпорації) гарантування (страхування) вкладів (депозитів). Вони гарантують вкладникам банку у разі його банкрутства відшкодування (повернення) їхніх вкладів у певних межах.

Гарантування вкладів певною мірою гарантує їх ліквідність, а також сприяє запобіганню масового вилучення вкладів із банків. Проте накопичений досвід функціонування систем захисту банківських вкладів у різних країнах виявив і певні проблеми. Зокрема, наявність системи гарантування вкладів, з одного боку, спонукає банки до надмірно ризикованої діяльності, а з іншого – зменшує стимули суб'єктів економіки щодо зваженого вибору банку для розміщення вкладів,

аналізу діяльності банку, в якому розміщені вклади, провокує розміщення вкладів у банках, що займаються надмірно ризикованою діяльністю.

Основні цілі, яких держава в особі законодавчих органів та регулятивно-наглядових банківських органів, зокрема центрального банку, намагається досягти при створенні системи гарантування вкладів, такі [1]:

- сприяння створенню і мобілізації заощаджень, що має важливе значення для забезпечення реальних інвестицій в економіку;
- підвищення ступеня довіри до банківської системи;
- забезпечення стійкості банківської системи і грошового обороту;
- захист дрібних вкладників від ризиків, які вони не спроможні оцінити і врахувати у своїх економічних рішеннях.

В Україні держава забезпечує гарантування вкладів через роботу Фонду гарантування вкладів

фізичних осіб, який було створено у 1999 р. Згідно із Законом України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб», Фонд гарантує кожному вкладнику учасника (тимчасового учасника) Фонду та санаційного банку відшкодування коштів за його вкладом, включаючи відсотки, в розмірі вкладів на день настання недоступності вкладів, але не більше 150 000 гривень по вкладах у кожному із таких учасників [8].

Проаналізувавши основні показники діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (табл. 2), слід зазначити, що протягом 2005-2009 рр. кількість учасників та тимчасових учасників постійно зростає. Учасником Фонду є банк, який виконує встановлені НБУ економічні нормативи щодо достатності капіталу і платоспроможності та в стані виконувати свої зобов'язання перед вкладниками. Найбільший їхній приріст спостерігався протягом 2007-2008 рр., а у 2009 році цей показник зменшився на 5 учасників Фонду.

Таблиця 3

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб [9]

Показник	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Кількість учасників	157	164	172	180	175
Кількість тимчасових учасників	6	2	2	2	9
Сума коштів, що акумульовані Фондом, млн грн	624,32	856,3	1327	2919	4246
Відшкодована сума, тис. грн	30 173	176 211	2 651 551	460 842	1 304 084

Банки, які не виконують економічних нормативів та/або дія ліцензії яких зупинена, переводяться до категорії тимчасових учасників Фонду. Кількість тимчасових учасників у 2006 р. значно зменшилася через порушення банківського законодавства та з інших причин. Така тенденція спостерігається протягом 2006-2008 рр., але у 2009 р. їхня кількість зросла на 7 учасників Фонду. Також щороку збільшуються суми коштів, що акумульовані Фондом, та відшкодовані суми. Тобто з кожним роком збільшується розмір гарантованих вкладів фізичних осіб та відшкодувань у випадку неможливості виконання банками вимог вкладників щодо повернення їм коштів.

Банки- (тимчасові) учасники зобов'язані сплачувати збори до Фонду. Початкові збори сплачуються новоствореними банками після отримання ліцензії в розмірі 1 % зареєстрованого статутного капіталу. Банки з поновленою ліцензією звільняються від таких зборів. Регулярні збори нараховуються двічі на рік у розмірі 0,25 % загальної суми вкладів, включаючи нараховані відсотки, та сплачуються рівними частками щоквартально. А спеціальні збори встановлюються, якщо поточні доходи Фонду є недостатніми для виконання ним у повному обсязі своїх зобов'язань. Вони не повинні перевищувати на рік розмір регулярного збору. Якщо банки не сплачують своєчасно або в повному обсязі збори, вони зобов'язані сплачувати пеню у розмірі подвійної

облікової ставки НБУ від розміру неперерахованої суми за кожний день прострочення [8].

Подальшими джерелами фінансування Фонду є початковий внесок НБУ у розмірі 20 млн грн. НБУ може також надавати Фондові кредити під заставу ЦП за ціною не нижче середньострокового (5 років) індексу інфляції. Кабінет Міністрів України також уповноважений надавати кредити у грошовій формі або у вигляді державних ЦП, але тільки у випадку, якщо інші форми фінансування вичерпані. Ліміт кредитування на наступний рік визначається щорічно в десятикратному розмірі надходжень від банків – учасників Фонду за 1 півріччя поточного року. Отримані ЦП Фонд має право реалізувати на відкритому ринку, використовувати в якості застави при отриманні кредитів у банків, іноземних кредиторів, НБУ, або тримати їх до погашення. Фонд може також перераховувати свої кошти на депозитні рахунки в НБУ, за яким отримуватиме доходи. Взагалі Фонд є єдиним розпорядником коштів, акумульованих у процесі його діяльності. Кошти Фонду не включаються до Державного бюджету України [8].

Державне регулювання ФГВФО здійснюється відповідно до чинного законодавства. Протягом періоду діяльності фонду гарантування вкладів фізичних осіб нормативно-правова база постійно вдосконалюється. Враховуючи зміни тенденцій розвитку ринку ресурсів, залучених комерційними банками від вкладників, розмір відшкодувань збільшився.

Залежно від змін тенденцій розвитку ринку ресурсів, залучених комерційними банками від вкладників, розмір відшкодування збільшуватиметься. Згідно з Законом України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб», на сьогоднішній день Фонд гарантує кожному вкладнику учасника (тимчасового учасника) Фонду та санаційного банку відшкодування коштів за його вкладами, включаючи відсотки, в розмірі вкладів на день настання недоступності вкладів, але не більше 150 000 гривень по вкладах у кожному із таких учасників [9]. Для порівняння: у 2001 р. ця сума становила лише 1200 грн. Водночас Законом не визначено порядок доплат фізичним особам у разі зміни (збільшення) гарантованої суми відшкодування коштів уже після дня настання недоступності вкладів.

Крім того, чинним законодавством та нормативно-правовими актами України залишилися не врегульованими питання щодо:

- можливості та форм інвестування коштів Фонду в умовах не проведення Міністерством фінансів України аукціонів з продажу державних цінних паперів;
- плати за користування Національним банком України тимчасовими вільними залишками коштів Фонду;
- порядку здійснення доплат фізичним особам у разі збільшення гарантованої суми відшкодування коштів.

Таким чином, нормативно-правова основа діяльності Фонду потребує подальшого вдосконалення.

Висновки та перспективи розробок

Банківський сектор України з другої половини 2008 р. функціонує в умовах глобальної і національної фінансової нестабільності, що призвело до скорочення кредитної і депозитної діяльності банків і поставило їх на межу банкрутства.

З метою запобігання розвитку кризових явищ, як у фінансовому секторі, так і в національній економіці в цілому, необхідно активізувати депозитну діяльність банків. Основою активізації цієї діяльності повинна стати державна система гарантування вкладів.

З часу набуття Україною незалежності і до 1999 р. в Україні не існувало системи, яка б забезпечувала захист інтересів та створювала фінансові можливості для відшкодування фізичним особам – вкладникам комерційних банків коштів у випадку неможливості виконання банками вимог вкладників щодо повернення їм коштів і

зняття соціальної напруги у суспільстві у разі ліквідації банківської установи.

За відсутності механізму захисту інтересів фізичних осіб-вкладників комерційних банків створювалися проблеми повернення вкладів населенню, і підірвалася довіра до всієї банківської системи України. Через це спостерігалось зменшення надходжень депозитних ресурсів, що стало перешкодою для створення кредитних ресурсів банків.

У 1998 році, згідно з Указом Президента України від 10.09.98 № 996/98 «Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб-вкладників комерційних банків України», було розпочато створення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Протягом останніх п'яти років через цей Фонд було здійснено компенсаційні виплати в розмірі понад 2236,5 млрд грн вкладникам ліквідованих комерційних банків.

Нині в Україні розмір відшкодування вкладів, включаючи відсотки, за рахунок коштів Фонду становить 150 000 грн.

Але невід'ємною умовою стабілізації діяльності та подальшого розвитку банківської системи є вдосконалення державного регулювання цього питання.

Для ефективного управління Фондом гарантування вкладів фізичних осіб держава повинна здійснити наступні заходи:

- досягти стабільності національної валюти;
- створити ефективну інфраструктуру української банківської системи;
- знизити вартість кредитів, що збільшить їх обсяг;
- здійснити диверсифікацію умов залучення депозитних ресурсів;
- упорядкувати національне законодавство, яке регулює правовідносини щодо діяльності ФГВФО,
- завершити формування сприятливого правового середовища банківської системи, за якого фізичні особи будуть більш зацікавлені у проведенні депозитних та кредитних операцій.

Вихід системи гарантування вкладів фізичних осіб на принципово новий рівень – важкий процес, який потребує не лише залучення грошових коштів, але й займає багато часу. Однак, як показує досвід розвинених країн, можливість залучення вільних грошових коштів у домашніх господарств відкриває нові перспективи розвитку банківської системи, а, відповідно, й покращення економічного становища в країні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тігіпко С. Напрямки розвитку банківської системи України / С. Тігіпко // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 6. – С. 4–6.
2. Мазур Т. В. До проблеми реформування правового режиму фонду гарантування вкладів фізичних осіб в Україні / Т. В. Мазур // Міжнародна наук.-практ. інтернет-конференція : «Правова держава: напрямки та тенденції її розбудови в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lex-linecom.ua>.
3. Безвух С. В. Швидкість відшкодування вкладу як основоположний елемент системи захисту вкладів у банківських установах / С. В. Безвух // Вісник хмельницького національного університету. – 2009. – № 2. – Том 1. – С. 9–11.

4. Кравченко Н. Г. Правові засади створення та використання фонду системи гарантування вкладів України / Н. Г. Кравченко // Наукові записки. – 2007. – Том 64. – Юридичні науки. – С. 65–69.
5. Скоморович І. Г. Місце фонду гарантування вкладів фізичних осіб у забезпеченості стабільності грошово-кредитної системи України / І. Г. Скоморович // Економіка і регіон. – № 1 (20). – 2009. – С. 165–167.
6. Огієнко В. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб – гарант захисту «малих «вкладників в Україні / В. Огієнко, Т. Раєвська // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 6. – С. 39–44.
7. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
8. Офіційний сайт Верховної Ради України : закон України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» № 2740-III від 20.09.2001. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
9. Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fg.org.ua>.

Рецензенти: Корецький М. Х. – д.н. з держ.упр., професор;
Дацій О. І. – д.е.н., професор

© Ситнік І. В., Саєнко В. Б., 2010

Стаття надійшла до редколегії 09.11.2010 р.